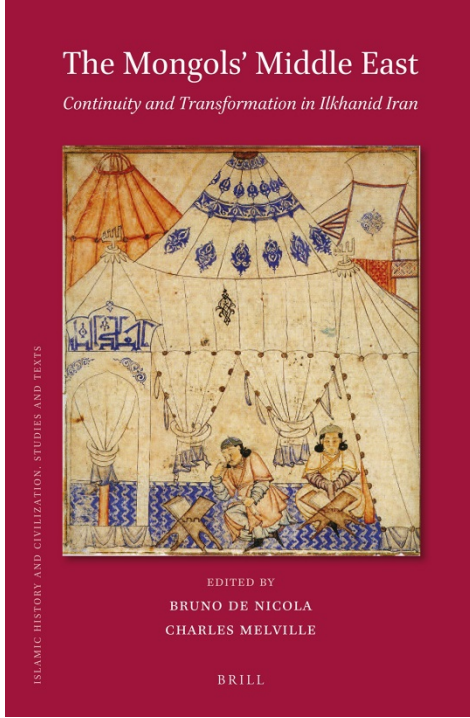

Bruno De Nicola, Charles Melville (2016). *The Mongols' Middle East, Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran*, Leiden-Boston: Brill, 346 s., ISBN: 978-9004311992.

Mustafa UYAR

Tanıtıma konu olan *The Mongols' Middle East, Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran* adlı eser, dünyanın önemli İran tarihi profesörlerinden Dr. Charles Melville (University of Cambridge) ve Moğol hâkimiyeti döneminde Avrasya'da kadın üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Dr. Bruno De Nicola (University of St. Andrews) editörlüğünde hazırlanarak Brill Yayınevi tarafından 2016 yazında araştırmacıların kullanımına sunulmuştur.

Eser, 13 ila 14. asırlarda Orta Doğu'daki Moğol varlığını farklı açılardan ele alan makalelerin bir toplusudur. Çalışmalar genel itibarıyla İlhanlı Devleti'nin komşularıyla ilişkilerini, iç ve dış dinamiklerini, yönetilen tabakayla etkileşimini,

politik, ekonomik ve dinsel yapısını, Çin ve Moğolistan ile bağıını, son olarak da çöküşünü hazırlayan etmenleri dört ana bölüm hâlinde ele almaktadır. Bu sayılan yönleriyle eser, Moğolların Orta Doğu'daki varlıklarının ve Orta Çağ Avrasyası'ndaki rollerinin anlaşılmasına dönük yeni bir pencere açmaktadır.

Bu topluda, editörlerin yazıları da dâhil olmak üzere toplam on üç makale bulunmaktadır. Eserde bir *Giriş (Introduction)*, dört ana bölüm ve bir de *Son Söz (Epilogue)* yer alır. Eserin bölümleri, bölümler altındaki makaleler ve yazarları şu şekildedir:

Bruno De Nicola (University of St. Andrews)-Charles Melville (University of Cambridge), "Introduction", s. 1-9.

Part 1. The Mongol Conquest of the Middle East

1. Timothy May (University of North Georgia), "Mongol Conquest Strategy in the Middle East", s. 13-37.

2. Reuven Amitai (Hebrew University of Jerusalem), “Continuity and Change in the Mongol Army of the Ilkhanate”, s. 38-52.

Part 2. Internal Actors: Politics, Economy and Religion

3. Esther Ravalde (Bağımsız Araştırmacı), “Shams al-Dīn Juwaynī, Vizier and Patron: Mediation between Ruler and Ruled in the Ilkhanate”, s. 55-78.

4. Bruno De Nicola (University of St. Andrews), “The Economic Role of Mongol Women: Continuity and Transformation from Mongolia to Iran”, s. 79-105.

5. Florence Hodous (Hebrew University of Jerusalem), “Faith and the Law: Religious Beliefs and the Death Penalty in the Ilkhanate”, s. 106-129.

Part 3. Culture and the Arts

6. Michal Biran (Hebrew University of Jerusalem), “Music in the Mongol Conquest of Baghdad: Şafī al-Dīn Urmawī and the Ilkhanid Circle of Musicians”, s. 133-154.

7. Judith Kolbas (Miami University, Ohio, USA), “Historical Epic as Mongol Propaganda? Juwaynī’s Motifs and Motives”, s. 155-171.

8. Karin Rührdanz (Royal Ontario Museum-University of Toronto), “From the Mongols to the Timurids: Refinement and Attrition in Persian Painting”, s. 172-192.

Part 4. Relationships with Neighbouring Actors

9. Aptin Khanbaghi (ISMC-Aga Khan University in London), “Champions of the Persian Language: The Mongols or the Turks?”, s. 195-215.

10. Bayarsaikhan Dashdondog (National University of Mongolia), “*Darughachi* in Armenia”, s. 216-235.

11. George Lane (SOAS, University of London), “The Phoenix Mosque 鳳凰寺, 鳳凰清真寺” s. 237-276.

12. Boris James (Institut Français du Proche-Orient/Erbil), “Mamluk and Mongol Peripheral Politics: Asserting Sovereignty in the Middle East’s ‘Kurdish Zone’ (1260-1330)”, s. 277-305.

Epilogue

13. Charles Melville (University of Cambridge), “The End of the Ilkhanate and After: Observations on the Collapse of the Mongol World Empire”, s. 309-335.

Index s. 337-346.

Bruno De Nicola ve Charles Melville'in beraberce kaleme aldığı "Introduction" bölümü, eserin hazırlanmasındaki amaca ve bilimsel katkıya değinmekte, Moğolların Orta Doğu'da geçirdikleri çok yönlü dönüşümün genel bir çerçevesini çizmekte ve eserde yer alan makaleleri kısaca tanıtmaktadır.

Eserin *Moğolların Orta Doğu'yu Fethi* başlıklı ilk bölümü, 13. yüzyılın ilk yarısında Orta Doğu'nun Moğollar tarafından ele geçirilme sürecine, Moğol yerleşiminin niteliğine, bu coğrafyaya gelen orduların yapılarına, stratejilerine ve taktiklerine ayrılmıştır. Eserin ilk makalesinde, Moğol askerî tarihi uzmanı Timothy May, bu bölgeye ulaşan Moğol ordularının savaş tarzını "Tsunami Stratejisi" olarak tanımlamaktadır. Ona göre Moğol orduları bitişik bölgeleri ele geçirmekte, ardından bu geniş alanları tahrip etmekte ve bölgeye nispetle çok az bir garnizonu bırakarak geri çekilmekteydi. Bu taktik, Moğol ordularının başarısının anahtarı olan iyi bir planlama ve koordinasyonu gerektirmekteydi. May ayrıca, merkezden uzak garnizonlar ve askerî yönetim birimleri anlamındaki *temme* yanında *temmeçi*, *algınçin*, *çerik* gibi askerî terim ve kurumları ele almakta; bu birimlerin imparatorluğun genişlemesindeki ve sınırlarının korunmasındaki rolünü incelemektedir.

Reuven Amitai, Moğolların yerleşik düzene geçmesinin Moğol orduları üzerindeki etkilerini araştırma konusu yapmaktadır. Bu incelemesinde, Orta Doğu'daki Memlûk ve Büyük Selçuklu gibi konargöçer yapıya sahip devletlerin orduları ile söz konusu Moğol askerî birliklerinin mukayesesine gitmektedir. Amitai, İlhanlı yönetiminde meydana gelen çok yönlü değişime rağmen Moğol ordularının gerek tanzim, gerekse teknoloji ve strateji bakımlarından köklü bir değişikliğe uğramadığı; Moğol ordusunu karakterize eden konargöçer yapının 13 ve 14. yüzyıllarda genel hatlarıyla korunduğu sonucuna varmaktadır. Bu kaniya ulaşırken Bertold Spuler'den Arsenio Martinez'e, H. Desmond Martin'den Timothy May'e değin Moğol askerî tarihi üzerine önemli çalışmaları bulunan bilim insanlarının eserlerini kritiğe tabi tutmaktadır.

Eserin ikinci bölümü, *Dâhili Aktörler: Siyaset, Ekonomi ve Din* adını taşımaktadır. Bölümün ilk makalesinin yazarı Esther Ravelde, ünlü İlhanlı veziri Şemsüddin Cüveynî'nin (öl. 1284) devlet idaresindeki işlevini ele almakta; onun vergi toplama, Anadolu'daki İlhanlı idaresini pekiştirme, yöneten-yönetilen ilişkilerini düzenleme ve dinsel grupların desteğini sağlama gibi konularda oynadığı role değinmektedir. Ravelde'ye göre Şemsüddin Cüveynî, önceki dönemlerde -sözgelimi Selçuklularda- mevcut vezirlere denk düzeyde bir idari güce haiz değildi ve yetkileri, İlhanlı aristokrasisi tarafından sınırlandırılmıştı. Kısacası Cüveynî, İlhanlı bürokrasisini şekillendirememiş; Moğol emîrlerinin ve *hatun*larının direktifleriyle hareket etmek zorunda kalmıştı.

Bruno De Nicola'nın makalesi, Moğol aristokrat kadınlarının (*hatun*) kendilerine ait *ordolarda* edindikleri ekonomik kaynakları kullanma şekillerinin, İran coğrafyasında nasıl bir değişime uğradığını incelemektedir. Bu değişimde en büyük rolü Gazan Han (1295-1304) oynamış, önceki uygulamalardan farklı biçimde *hatunların* mali gelirlerini kendi hazinesine aktararak iktidarını pekiştirmede kullanmıştı.

İkinci bölümün son makalesinde Florence Horus, İlhanlı Devleti bünyesinde aynı anda var olan Şamanizm, İslam, Konfüçyüsçülük ve Budizm gibi dinsel inanışların, ölüm cezalarının uygulanmasını ne derece etkilediğine değinmekte; baskın inancın etkisiyle infaz şeklinin zamanla nasıl değiştiğini anlatmaktadır.

Üçüncü bölümün başlığı *Kültür ve Sanatlar* olup adından da anlaşılacağı üzere konusu, Orta Doğu'ya yerleşen Moğolların sanatsal üretimlerindeki ve kültüründeki değişimin seyri üzerinedir. Michal Biran, Abbasî dönemi müzisyenlerinden Safiyyüddin Urmevî'nin (öl. 1294) hayatı ve faaliyetleri çerçevesinde Moğolların sanat üretimindeki pozisyonunu incelemektedir. Yazara göre Moğollar, bilinenin aksine, Abbasîlerden itibaren süregiden sanatsal üretimi yok etmemişlerdi. Hatta bu müzik kültürünün yayılmasına ve gelişmesine yardımcı olmuşlar; bugünkü Arap, Fars ve Türk dünyasında cari müzik kültürünü oluşturan yeni bir trendi başlatmışlardı.

Judith Kolbas makalesinde, Atamelik Cüveynî'nin (öl. 1283) *Târîh-i Cihân-güşâ*'sını tarihsel bir düz yazı şeklinde değil, Moğol hâkimiyetini İranlı okuyucuya Fars edebiyatı hafızasından beslenerek, onlara aşına biçimde anlatmaya çalışan bir eser olarak ele almaktadır. Kolbas'a göre bu kronik, yöneten-yönetilen ilişkisini yerel edebî unsurlar üzerine bina etmeye çabalayan, İran'ın destansı motifleriyle işlenmiş sanatsal bir yapıttır. Dolayısıyla *Târîh-i Cihân-güşâ*, en basit şekliyle, "Tarih, fatihler tarafından yazılır" deyişinin bir istisnasıdır.

Karin Rührdanz, Moğol hâkimiyetinden Timur dönemine kadar geçen sürede Orta Doğu yazmalarında mevcut minyatürlerin evrimini işlemektedir. Araştırmacı, Moğol döneminde, özellikle 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde *Şehnâme* ile *Kelîle ve Dimne* gibi Fars klasiklerinin betimlendiği görsellerin varlığını devam ettirdiğini söylemekte; İlhanlı ve Celayirli dönemi tasvir sanatının İran klasik resmini mükemmelleştiren önemli bir kol olduğunu vurgulamaktadır.

Eserin dördüncü bölümü, Moğol Orta Doğusu'nun komşuları ile ilişkilerine hasredilmiştir. Aptin Khanbaghi, Farsçanın Moğol idaresinden önceki ve sonraki durumunu incelemekte; bu dilin edebî eserlerde mevcut kullanımını önceki biçimleriyle kıyaslamakta; Moğollar sayesinde Fars dili ve edebiyatının Anadolu, Horasan ve Hindistan'a daha yoğun bir şekilde ulaştığını ileri sürmektedir.

Dashdondog Bayarsaikhan, Orta Doğu'da *şihne* müessesesinin benzeri olan Moğol askerî-idari birimi *darugaçi* ve *baskak* kurumlarının Ermenistan ayağını incelemektedir. Vergi toplama ve bölgeyi askerî olarak idare etme görevini üstlenen *darugaçi* kurumunun, Ermenistan Krallığı'nı İlhanlı idaresine ne şekilde bağladığı ve buradaki yönetim yapısını nasıl değiştirdiği, çalışmanın ana problemi.

George Lane'in makalesi, dikkatimizi Moğol egemenliğindeki Çin'e; Fars unsurların yoğun olarak yaşadığı Hangzhou'ya çekmektedir. İmparatorluğun Batı kıyısından gelen İranlıların uğrak ve toplanma yeri olan bu kentteki 1281 yapımı Feniks Mescidi, Çin ve Fars kaynaklarının sağladığı veriler ışığında ele alınmakta; bu mabet kültürel, ekonomik ve dinî perspektiften incelenmektedir.

Eserin son makalesinin yazarı Boris James ise İlhanlı-Memlûk devletlerinin çatışmaya dayalı uzun süreli ilişkilerinde Kürt kabilelerinin faaliyetlerini bahis konusu yapmaktadır. James'e göre jeopolitik bakımdan kritik noktalara yerleşmiş bu kabileler, iki sınır arasında bir tampon oluşturmakta; Memlûkler tarafından İlhanlılara karşı casusluk, propaganda, ekonomik savaş ve diplomatik girişimlerde kullanılmaktaydı.

Son Söz, Charles Melville tarafından kaleme alınmıştır. Melville, İlhanlı Devleti'nin siyasi bir varlık olarak çöküşünün sebeplerini incelemekte; bu bağlamda kültürleşme, İslamlaşma, konargöçer yönetim imkânlarının azami sınırlarına ulaşması gibi etmenleri saymakta ve bunları açıklamaktadır. Ona göre İran hâkimiyetini elinde tutan Hülegü hanedanlığının politik olarak çökmesi, Cengizli mirasının yok olmaya yüz tutması, başka bir deyişle bu kimliğin kaybolmasıydı.

Günümüz önemli Orta Doğu tarihçilerinin ve Mongolistlerinin oluşturduğu bu makale toplusu, bir taraftan Moğolların İlhanlı siyasi yapısı altında geçirdikleri kurumsal, ekonomik, askerî ve toplumsal değişimi işlemekte; diğer taraftan Orta Doğu halkının söz konusu egemen güç ile olan etkileşimine değinmektedir. Bu değişimin ana öğeleri olan, Moğolların bu bölgeye uyumunu sağlayan Türk unsurların doğrudan ve dolaylı etkileri de bu çalışmalarda yer yer işlenmiştir. Eserin sınırları, her ne kadar bu değişim, adaptasyon ve kültürel çözünme sürecini tüm yönleriyle ele almaya elverişli değilse de bu dikkat çekici dönemin anlaşılmasına yönelik önemli perspektifler sunmaktadır.

